

СЦЕНА З СИНАМИ ХОРА ТА "ПОХОВАННЯМ ОСІРІСА" 17-ї ГЛАВИ КНИГИ МЕРТВИХ: джерельна база Птолемеївського періоду

Статтю присвячено сцені з віньєток-ілюстрацій Книги Мертвих в останній фазі її існування – Птолемеївській добі. Розглядаються загальні особливості сцени, її місце в контексті Книги Мертвих, а також міфологічному контексті. Вивчається і класифікується джерельна база Птолемеївського періоду.

Ключові слова: Книга Мертвих, віньєтки, сини Хора, давньоєгипетська міфологія, Птолемеївський період, джерела.

The article is devoted to the scene from the number of vignettes-illustrations of the Book of the Dead in the last phase of its existence, the Ptolemaic Period. Some general features are distinguished. The place of the scene in the context of the Book of the Dead and in the mythological context is examined. The Ptolemaic sources are explored and classified.

Keywords: the Book of the Dead, vignettes, sons of Horus, Ancient Egyptian mythology, Ptolemaic Period, sources.

Книга Мертвих вважається першою в світі ілюстрованою книгою [38, 12, 18; 4, 31; 7-8; 11, 8, 117] (хоча доречність використання самого терміна "книга" щодо цієї збірки ставилася під сумнів [13, 177; 4, 31]), такою, що має найдовший період майже безперервної еволюції [8, 14]. Термін "Книга Мертвих" (Totenbuch, Book of the Dead, Livre des Morts) було введено в науковий дискурс німецьким єгиптологом Р. Лепсіусом, який у 1842 р. видав під такою назвою власний переклад plw=f-anx pTurin 1791 (т.зв. "Туринський папірус Книги Мертвих") [4, 30]. Самі єгиптяни застосовували назву r.w n prt m hrw, тобто "Речіння про вихід в день" [48, 23]. Малюнки-мініатюри з Книги Мертвих, що в єгиптології називаються віньєтками [34; 11], були не просто ілюстраціями до поданого тексту, а й містили власний міфологічний зміст, а отже, збагачували текст в образотворчій та символічній формах [7, с 22; 34, кол. 1043–1044]. Незважаючи на те, що текстове наповнення цієї збірки є достатньо дослідженою темою, вивчення її ілюстративного матеріалу, особливо в аспекті його еволюції, має дуже багато лакун (для аналітичного огляду цієї проблеми див. [8]).

17-у главу Книги Мертвих можна охарактеризувати як міфо-теологічний коментований текст або екзегезу, що походить від 335-го речіння Текстів Саркофагів Середнього царства [4, 33–34, 37; 5, 45–46]. Це "комpendіум знань єгиптян про потойбічний світ, складений у формі запитань і відповідей" [1, 119]. Ця глава є вступом до серії висловів "Виходу в день" (глави 17–63) другої частини Книги Мертвих (за класифікацією О. Море) [10, 126–127, 132–133; 11, 26; 4, 37–38] (детальніше про 17-у главу, її виникнення та місце в загальному контексті Книги Мертвих, див. [4; 5]). Всупереч своїй важливості та цінності [2, 60; 8, 22, 24; 4, 32, 38; 48, 123], 17-а глава, хоча й викликає інтерес у низки дослідників, у багатьох аспектах досі залишається вивченою недостатньо [8, 22]. Обрана нами для аналізу сцена взагалі не підлягала спеціалізованим дослідженням, хоча її зміст вказує на високу значущість та окреслює можливість наявності у ній скритих міфологем (що взагалі є характерним для віньєток 17-ї глави [9, 14]).

У цій статті ми розглянемо джерельну базу конкретної сцени (з чотирма синами Хора та "похованням Осіріса") з 17-ї глави Книги Мертвих у різних джерелах Птолемеївського періоду (332 р. до н.е. – 30 р. до н.е.). Таке дослідження відповідає т.зв. другому підходу до вивчення та типологізації віньєток Книги Мертвих за класифікацією М. О. Тарасенка [8, 18–26], що має "першочергову важливість та доцільність" [8, 31]). До цього періоду віньєтки Книги Мертвих вже сформувались і набули своєї довшої форми, продовжуючи традицію Саїсської редакції, яка вважається канонічною [55, 71, 81; 24, 44]. Важливість вивчення віньєток Птолемеївської доби обґрунтовується також значною кількістю матеріалу, що на сьогодні ще є неопублікованим. Щодо загальної кількості документів цього періоду у відношенні до всього часу існування Книги Мертвих наведемо статистику кількості віднайдених джерел, складену на основі матеріалів сайту бази даних міжнародного проекту Bonn Totenbuchprojekt [59] станом на 01.03.2013 (час від часу, із знаходженням нових сувоїв, база даних по Книзі Мертвих поновлюється) (Таблиця 1).

Таблиця демонструє, що у період правління Птолемеїв (близько трьохсот років) було виготовлено майже половину від загальної кількості документів Книг Мертвих, створених за весь час її існування (більше двох тисяч трьохсот років). Якщо аналізувати копії Книги Мертвих, що містили 17-у главу, то кількість Птолемеївських джерел сягає більше половини від загальної, а якщо обмежитись лише такими, що містили не лише саму 17-у главу, а й ілюстрації до неї (що безпосередньо стосується предмету цього дослідження), то кількість джерел Птолемеївського періоду становить переважну більшість. Цей простий аналітичний аналіз підкреслює значення вивчення копій, створених саме за часів Птолемеїв.

Статистика кількості джерел, що містять Книгу мертвих

	Весь час існування Книги Мертвих (2008 р. до н.е. – 313 р. н.е.)	Птолемеївський період (332 р. до н.е. – 30 р. до н.е.)
Загальна кількість джерел, що містять збірку [папірусів]	2992 [1422]	1471 [663]
Кількість джерел, що містять 17-у главу [папірусів]	470 [286]	264 [152]
Кількість джерел, що містять віньєтки 17-ї глави [папірусів]	266 [168]	189 [113]

Найдавніше зображення досліджуваної сцени відоме з кінця XVIII династії Нового царства за малюнком до 17-ї глави Книги мертвих у папірусі царського писця і генерала Нахта (pNxt pLondon BM EA10471) [51, 46 (No 119); 7, 81] (віньєтки глави не опубліковано). Як і інші віньєтки 17-ї Глави, ця сцена належить до групи "фризів" відповідно до пропорційних розмірів та розташування, а також до групи "ілюстрацій" згідно зі зв'язком із текстом, за класифікаціями М.А. Чегодаєва [11].

Досліджувана сцена пов'язується з т.зв. "Abschnitt 20" 17-ї глави Книги мертвих за поділом Г. Грапова [31, 39–47]. Згідно з текстом Птолемеївського періоду за рTurin 1791 відповідає наступному сюжету (ця частина відповідає колонкам 38–39 17-ї глави за виданням Р. Лепсіуса [42, іл. VIII; 31, с. 45]): "...ir gr(t) Ax.w 7 pw lmsty @py _wA-mwt.f QbH-snw.f MAA-(n)-it.f \$ry-bAq.f @r-Mxnty-(n)-jirty rdi.t.sn Inp(w) m sA n qrs nt Wsir ky Dd m-sA wab.t nt Wsir..." – "...Щодо цих семи духів-Ax – (це) Амсеті, Хапі, Дуамутеф, Кебехсенуф, Маєенітеф, Херібакеф, Хор-Мехенті-ен-ірті – помістив їх Анубіс в якості (магічного) захисту поховання Осіріса. Інші кажуть: позаду місця бальзамування Осіріса..."

Малкольм Мошер пов'язує цю віньєтку з іншою частиною тексту 17-ї Глави [46, 178] (що відповідає "Abschnitt19" за поділом Г. Грапова [31, 38–39]; текст наводиться за рTurin 1791 і відповідає колонкам 31–32 17-ї глави за виданням Р.Лепсіуса [42, іл. VIII; 31, 39]): "...Hr-nttwa m nn nTr.wi myw-xH r mdw.f Hr-tp(.f) mry nb.f ptr r.f sw lmst(y) @py _wA-mwt.f QbH-snw.f" – "...Тому що (я) один з тих богів, котрі (є) послідовниками Хора, (хто) проголошує йому (заклинання) перед тими, хто любить свого володаря. Що це означає? Амсеті(i), Хапі, Дуамутеф, Кебехсенуф".

На думку Х. Мільде, ця віньєтка відповідає достатньо довгому пасажу, що включає в себе і два попередні сюжети, а також ще один [45, 36–37] (згідно з "Туринським папірусом" ця частина відповідає колонці 35 17-ї глави Книги мертвих за виданням Р. Лепсіуса [42, іл. VIII; 31, 44]): "...ir DADA.t HA Wsir lmsty @py _wA-mwt.f QbH-snw.f nn pw nty m-sA pA xpS n p.t mHt.t..." – "...Щодо Суду позаду Осіріса – це Амсеті, Хапі, Дуамутеф, Кебехсенуф – ті, що позаду "Стегна" в Північному Небі ...".

З наведеного пасажу можна дійти висновку, що сини Хора розглядалися як важливі учасники суду Осіріса (що також відображено на відомій сцені Психостасії 125-ї глави Книги мертвих). Крім цього, подане твердження пов'язує їх із сузір'ям Великої Ведмедиці: із відповідним детермінативом зірки, слово "Стегно" в єгипетській мові позначало саме це сузір'я [26, 189; 32, 596; 25, 268] (всупереч позиції авторитетного дослідника єгипетської релігії Е. Хорнунга, який вказує на те, що, окрім зірки Сотіс та сузір'я Оріона, зірки не мали своїх власних культів. Науковець зазначає, що лише у пізньому часі зірки загалом почали сприйматись як боги, у цілому, без конкретних ототожнень [35, 81]).

У давньоєгипетській міфології сини Хора вважались покровителями померлого, кожен з них оберігав один з чотирьох життєво важливих для посмертного переродження органів муміфікованого тіла людини. Також із ними пов'язувались такі елементи поховального інвентарю, як канопи – спеціальні посудини, в яких ці органи, виокремленні під час обряду муміфікації, зберігались. Кришкам цих чотирьох посудин були надані форми голів синів Хора: посудина, в якій зберігалася забальзамована печінка, охоронялася богом Амсеті, її кришка була оздоблена у вигляді людської голови з бородою; легені знаходились у посудині, заступником якої був Хапі з головою бабуїна; канапа, в якій зберігався шлунок, перебувала під покровительством Дуамутефа, чийм втіленням був шакал; кишечник, під захистом Кебехсенуфа, зберігався в канопі у формі яструба [19, 79–80; 53, 59–60].

За своєю генеалогією Амсеті, Хапі, Дуамутеф та Кебехсенуф, як діти Хора, належать до шостого покоління Геліопольської Еннеади [35, 146]. Саме "синами Хора" ці боги неодноразово називаються в різних релігійних текстах (наприклад у Книзі Мертвих [27, 108–109] та Текстах Пірамід [29, 210–211]). Такий статус знайшов своє відображення і в іконографії: сини Хора – одні з небагатьох богів, що могли зображуватись дітьми або юнаками [35, 145].

Щодо функцій цих богів варто вказати на їх співвіднесеність із солярним богом [39, кол. 368–370; 40, кол. 120–121; 41, кол. 181–183, 517–518], тісний зв'язок із померлим [12, 156, 162; 29, 181, 195; 28, с. 149, 150; 27, 45, 148; 3, с. 137], на їх захисну функцію [12, 181; 29, 228; 27, 47; 3, 136–137].

На віньєтках 17-ї глави Книги Мертвих синів Хора зображено або в образі мумій (із відповідними головами людини та тварин чи людськими головами), або у вигляді каноп (із кришками у формі голів відповідних тварин та людини, інколи – всі 4 з людськими головами). Також поруч з ними завжди зображується скриня, призначення якої різні вчені трактують в якості ящика для каноп [9, 18; 45, 36 (XII); 46, 178], труни/саркофагу [2, 159 (VI); 3, 136], гробниці [21, 52–53], або використовують і такі терміни, що можуть мати неоднозначне трактування: англійське "funerary shrine" [46, 642; 47, 98] та німецьке "schrein" [15, 84]. Питання призначення згаданої скрині досі залишається відкритим, так як жодних досліджень, які переконливо доводили б призначення зображеного на віньєтці об'єкта, не існує; а факт надання науковцями такого широкого переліку назв підтверджує наявність дискусії з цього питання та його актуальність. Наразі пропонуємо умовно називати цю скриньку "похованням Осіріса", адже саме про нього згадується в оригінальному тексті, що супроводжує віньєтку.

Як зазначалося раніше, для аналізу було доступно 189 джерел Птолемеївського часу. Серед них до дослідження вищезгаданої сцени з синами Хора підлягали лише 90: 69 папірусів та 21 бинтів мумій – у цих джерелах ми змогли чітко ідентифікувати сцену. Інші 99 документів Книг Мертвих досліджуваного періоду або не містили необхідної сцени від самого початку, або збереглися лише фрагментарно (чи із значними пошкодженнями), що не надає можливості для їх аналізу. Для кращої систематизації даних з джерел, в яких наявна сцена з синами Хора, було складено зведений список (дод. 1), де подано таку інформацію:

- назва папірусу/бінту мумії відповідно до даних архіву Bonn Totenbuchprojekt (що також відображає поточне місце зберігання);
 - ім'я власника (якщо відомо) в транслітерації єгипетською мовою (також може виступати в якості альтернативної назви для джерела);
 - датування джерела (наводиться виключно тоді, коли відоме більш точно, аніж Птолемеївський період в цілому, або коли існують різні точки зору на датування);
 - місце походження (уточнюється лише тоді, коли відоме більш вузько та у випадках сумнівів стосовно походження).
 - інформація про кольоровість віньєтки: монохромна (позначена літерою "М") або ж поліхромна (позначено як "П"), тобто кольорова. (У деяких випадках, коли за наявності чорно-білої фотографії віньєтки виникали сумніви стосовно її кольоровості, вказано: "(?)");
 - стан збереження досліджуваної сцени за трибальною шкалою: 3 – гарний, 2 – середній, 1 – поганий. (Цей пункт є достатньо умовним, адже не відображає загального стану папірусу в цілому, а лише описує "прочитуваність" необхідної сцени. Також за цим пунктом інколи можуть міститись коментарі стосовно джерела);
 - інформація щодо місця публікації досліджуваної віньєтки (якщо точно відомо, що віньєтка не публікувалась – це вказується; у всіх інших випадках – інформація про публікацію віньєтки нам не відома, хоча в ході роботи було опрацьовано переважну більшість поданої на ресурсі бібліографії до кожного окремого джерела).
- Останнім пунктом вказуються посилання на сайт бази даних Bonn Totenbuchprojekt та інвентарний номер документу в архіві (варто зазначити, що для перегляду фотографій джерел потрібна реєстрація на ресурсі; будь-яка публікація фотографій поданих на сайті джерел суворо забороняються авторами проекту).

Наведений звід документів є джерельною базою для подальшого семантично-інтерпретаційного дослідження вказаної сцени, що стане темою наших наступних окремих публікацій.

Додаток 1

**Сцена з чотирма синами Хора та "похованням Осіріса"
17-ї глави Книги мертвих у Птолемеївський період**

ПАПІРУСИ
<i>Фіви</i>
pAberdeen ABdua 84023. 1-7, PA-di-jrw-pA-Xrd, IV ст. до н.е. Віньєтка: П; 3. Оpubліковано лише опис віньєтки [15, 84]. [59, TM 108932]
pAthen EBE P2, jr / Ns-jr-(pA-)Ra. Віньєтка: П; 3. Не опубліковано. [59, TM 57345]
pBerlin P. 3003 A-K, OoiA. Віньєтка: М; 3. [59, TM 56973]
pBerlin P. 3039 A-E, F-Q, ^m-in-n-i. Віньєтка: П; 2. [59, TM 57136]
pBerlin P. 3158 A-G, Rrtt, IV ст. до н.е. Віньєтка: П; 3. Оpubліковано лише опис віньєтки [15, 84]. [59, TM 57107]
pBologna KS 3170 a-e, jr-m-Ax-bit, IV – III ст. до н.е., Фіви, могила Анх-Хора (ТТ 414). Віньєтка: М; 1 – дрібні фрагменти. [59, TM 57151]
pCognac CIV, Wsir-wr, приблизно 200 р. до н.е. Віньєтка: М; 3. [59, TM 134874]
pDetroit 1988.10, Ns-Mnw, ранньоптолемеївський період. Віньєтка: М; 2. [59, TM 57421]
pGenf D 229, Wsir-wr, пізньоптолемеївський період. Віньєтка: П; 1 – суттєво пошкоджена. Сцену опубліковано частково [57, іл. VIII]. [59, TM 57401]

pKairo J.E. 97249 Papyrus 17, Ns-Mnw, XXX Династія – ранньоптолемеївський період, Асасіф, могила Мутірдіс (ТТ 410). Вільєтка: М; 1 – фрагмент. Оубліковано [20, іл. 50]. [59, ТМ 57469]	
pLeiden T 16, Ast-wrt. Вільєтка: М; 2 – зображення пошкоджене, але зрозуміле. [59, ТМ 56985]	
pLeiden T 20, @d-Hr. Вільєтка: М; 2. [59, ТМ 56632]	
pLondon BM 10033, PA-iw-n-jrw. Вільєтка: М; 1. Оубліковано [49]. [59, ТМ 57031]	
pLondon BM 10037, jr-nD-Hr-it.f, за Птолемея III; 246–221 р. до н.е. чи пізніше [24], Асасіф. Вільєтка: М; 2. [59, ТМ 48381]	
pLondon BM 10082 A + 10316, jr-sA-Ast. Вільєтка: М; 2 – незначні пошкодження. [59, ТМ 57227]	
pLondon BM 10097, PA-di-as, або PA- di- aA- s, 330–320 р. до н.е. Вільєтка: П; 2. [59, ТМ 57235]	
pLondon BM 10539+10700+10733, PA-di-Imn-nb-nst- tAwy, XXX Династія – ранньоптолемеївський період. Вільєтка: П; 1 – фрагменти, частина з яких відсутня. [59, ТМ 57514]	
pMainland E. 1023, jr-nfr, 300 р. до н.е. Вільєтка: М; 1. Оубліковано [43, іл. 82]. [59, ТМ 56966]	
pMainland E. 1028 a-f, Ast-wrt, Луксор [24]. Вільєтка: П; 1. Оубліковано [43, іл. 98]. [59, ТМ 57176]	
pMünchen Mon. script. hierogl. 1, PA-iw-jr. Вільєтка: М; 2. [59, ТМ 57045]	
pParis BN 1/19 (pCadet), PA-di-Imn-nb-nst-tAwI, ранньоптолемеївський період. Вільєтка: П; стан 3. Оубліковано [23, іл. 75]. [59, ТМ 44389]	
pParis BN 24-32, PA-di-jr-pA-Ra, ранньоптолемеївський період. Вільєтка: П; 3. [59, ТМ 57380]	
pParis BN 94-95 u. 112-117, WAh-ib-Ra, XXX Династія – ранньоптолемеївський період. Вільєтка: П (?); 1 – фрагменти, зображення суттєво пошкоджене. Оубліковано [23, іл. 70]. [59, ТМ 57195]	
pParis Louvre E. 7716, &A-xi-biAt. Вільєтка: М; 3. Оубліковано [46, іл. 33]. [59, ТМ 56844]	
pParis Louvre N. 3079, @d-Hr, пізніє III ст. – початок II ст. до н.е., Армант. Вільєтка: М (?); 1. Оубліковано [46, іл. 32]. [59, ТМ 56591]	
pParis Louvre N. 3089, ^Snq. Вільєтка: М; 2. Оубліковано [46, іл. 34]. [59, ТМ 56600]	
pParis Louvre N. 3094, *Ai- @p- im- w, пізньоптолемеївський період [24]. Вільєтка: П; 3. Оубліковано [44, с. 180–181]. [59, ТМ 56604]	
pParis Louvre N. 3129, PA- Sri-(n-)Mnw Dd.tw n.f Wsir-wr, ранньоптолемеївський період. Вільєтка: М; 2. Оубліковано [46, іл. 35]. [59, ТМ 56940]	
pParis Louvre N. 3152, ^Snq, кінець IV – початок III ст. до н.е. Вільєтка: М; 2. Оубліковано [46, іл. 33]. [59, ТМ 56656]	
pParis Louvre N. 3249, PA-di-jr-pA-Ra. Вільєтка: М; 2. Оубліковано [46, іл. 36]. [59, ТМ 56757]	
pSt. Petersburg 3531, Ns-Mnw / PA-Mnw, IV ст. до н.е. Вільєтка: М; 2. [59, ТМ 57202]	
pToronto ROM 909.80.515.1-3, PA-di-Wsir Dd.tw n.f Irt-jrw-g-w. Вільєтка: М; 1. [59, ТМ 57542]	
pTurin 1791, lw-f-anx. Вільєтка: М; 2. Оубліковано [46, іл. 38; 42, іл. VIII–IX]. [59, ТМ 57201]	
pTurin 1831, PA-di-Imn-nb-nst-tAwI. Вільєтка: П; 3. Не оубліковано. [59, ТМ 57576]	
pTurin 1833, !Ai-s-nxt. Вільєтка: П; 2. [59, ТМ 57577]	
<i>Саккара, Мемфіс</i>	
pBerlin P. 3149, #a-Hr. Вільєтка: М; 1 – відсутній фрагмент. [59, ТМ 57103]	
pKairo CG 40029 (J.E. 95837, S.R. IV 934), @sr, III ст. до н.е. Вільєтка: М; 3. [59, ТМ 56972]	
pKairo J.E. 32887 (S.R. IV 930), @rw. Вільєтка: М; 1 – відсутній фрагмент. [59, ТМ 134863]	
pLeiden T 17, PsmTk, часи Птолемея VIII (сер. II ст. до н.е.). Вільєтка: М; 1. [59, ТМ 56965]	
pParis Louvre N. 3081, 1) @r-nD-it-f 2) – 3) PA-di-HkA, III–II ст. до н.е. Вільєтка: М; 3. Оубліковано [16, с. 59; 21, с. 52–53; 46, іл. 38]. [59, ТМ 56805]	
pParis Louvre N. 5450, Wn-nfr, 1-ша пол. III ст. до н.е. Вільєтка: М; 2. Оубліковано [46, іл. 39]. [59, ТМ 56803]	
pVatican Ne Inv.48.832 = Vatican 1 (N. 16), PA-Sri-n-tA-iHt Dd PsmTk, Перський – Птолемеївський період [14, с. 40–41]. Вільєтка: П (?); 2. [59, ТМ 56970]	
pWien AS 3862 (3856-58, 3864, 3866-69) + 10159, #nsw-iw, 249 р. до н.е. Вільєтка: М; 3. [59, ТМ 56958]	
pWien Vindob. Aeg. 10.110, Nfr-рbk. Вільєтка: М; 1 – відсутній фрагмент. [59, ТМ 57674]	
pWien Vindob. Aeg. 65, !t-rw-mw / !A-irw або !A-irit, III–II ст. до н.е. Вільєтка: М; 3. [59, ТМ 57664]	
<i>Ахмім</i>	
pBerlin P. 10477, Nfrt-ii або Nfr-ii-n-i, 2 пол. III ст. до н.е. Вільєтка: М; 3. [59, ТМ 50354]	
pFrankfurt 1652 c, !wt(w). Вільєтка: П (?); 1 – відсутня значна частина фрагментів. [59, ТМ 57158]	
pLondon BM 10479, jr. Вільєтка: П (?); 3. Оубліковано [47, іл. 4]. [59, ТМ 57259]	
pParis Louvre E. 11078, PA-snDm-ib-nxt Dd=tw n=f &wtw, Птолемеївський період [24], Ахмім (або Фіви (?)) [47, с. 36]. Вільєтка: М; 3. [59, ТМ 56856]	
pPrivat MacGregor, !A-Rpit / !A-r-pt, пізньоптолемеївський період. Вільєтка: М; 3. Оубліковано [47, іл. 13, 21.2]. [59, ТМ 57673]	
pPrivatsammlung Paris 3, Ns-Mnw. Вільєтка: П (?); 2. [59, ТМ 134866]	
<i>Меїр</i>	
pNew York MMA 35.9.20, li-m-Htp, XXX Династія – ранньоптолемеївський період. Вільєтка: М; 3. [59, ТМ 57079]	

<i>Середній Єгипет</i>	
pChicago OIM 10486 ("pMilbank"), Irti-w-r-w, Птолемеївський – Римський період, Середній Єгипет (?). Віньетка: П; 3. Оpubліковано [14, іл. LX–LXI]. [59, TM 57162]	
<i>Невідоме походження</i>	
pChicago OIM 9787 ("pRyerson"), Ns-^w- fnt, IV–III ст. до н.е. (або 250–200 pp. до н.е. [46, с. 507]), невідоме походження (може бути Едфу [14, с. 16–39, іл. 13]). Віньетка: П; 2. Оpubліковано [14, іл. XIV; 46, іл. 37]. [59, TM 48470]	
pKairo J.E. 95859 (S.R. IV 958), anx-škr. Віньетка: М; 2 – відсутній фрагмент. [59, TM 57445]	
pLondon BM 10038, NHm-s-Rat-tAwi. Віньетка: М; 1. [59, TM 57218]	
pLondon BM 10844, Mn, пізньоптолемеївський період. Віньетка: М; 3. [59, TM 57041]	
pOslo ("pLieblein"), rw-Wn-nfr. Віньетка: М; 1. Не опубліковано. [59, TM 57563]	
pParis BN 118-127, Ns-Mnw, ранньоптолемеївський період. Віньетка: П; 1. [59, TM 57384]	
pParis Louvre E. 3232, li-m-Htp. Віньетка: М; 2. Оpubліковано [46, іл. 32]. [59, TM 56817]	
pParis Louvre E. 6130, Ast-rSiti. Віньетка: М; 1 – фрагмент. Оpubліковано [46, іл. 39]. [59, TM 56838]	
pParis Louvre N. 3100, Ns-PtH, Птолемеївський період (або між 200 р. до н.е. та Римським періодом [46, с. 92–93, 507]). Віньетка: П; 1. Оpubліковано [46, іл. 35]. [59, TM 56609]	
pParis Louvre N. 3153, Ns-pA-mdw. Віньетка: М; 2. Оpubліковано [46, іл. 36]. [59, TM 44551]	
pParis Louvre N. 3207, 3208, 3209, @r, 1-ша пол. II ст. до н.е. Віньетка: П; 2. [59, TM 56729]	
pParis Louvre N. 3295, PA-di-Nt. Віньетка: М; 2. Оpubліковано [46, іл. 36]. [59, TM 56786]	
pPhiladelphia E 17319, A-dit- rw-pA-Xrd / A-Srit- rw. Віньетка: П; 2. Не опубліковано. [59, TM 57570]	
pTurin 1834, A-kAst / A-wgS. Віньетка: П; 1 – відсутні фрагменти. Не опубліковано. [59, TM 57578]	
pTurin 1835, PA-di-Mnw. Віньетка: М; 2. Не опубліковано. [59, TM 57579]	
pZagreb 604, PA-di-aSA-ixwt. Віньетка: М; 2. [59, TM 134896]	
БИНТИ МУМІЙ	
<i>Фіви</i>	
M. Boston MFA 59.1070, @p-mnH, Фіви (або Гуроб (?)). Віньетка: М; стан невідомий – на фото показано лише 2 канопи. [59, TM 114105]	
<i>Саккара, Мемфіс</i>	
M. Berlin Staatsbibliothek Ms.or.quart. 411, 1-14, @r-xbi, пізньоптолемеївський період. Віньетка: М; 1. [59, TM 114120]	
M. London BM EA 10126 part [1], @sr, Мемфіс (?). Віньетка: М; 3. [59, TM 114172]	
M. Paris Louvre N. 3138 + 3058, Wnn-nfr / Wn-nfr. Віньетка: М; 3. [59, TM 114026]	
M. Saqqara R. 421, @r-iir-aA (II), XXVI Династія – ранньоптолемеївський період. Віньетка: М; 2. Оpubліковано [50, іл. 18]. [59, TM 114113]	
M. Wien AS 3848, @d-bAstt-iw.f-anx. Віньетка: М; 3. Оpubліковано [52, іл. 252; 58]. [59, TM 110025]	
<i>Герacleopol</i>	
M. Privatsammlung Simonian 2, @r.s-n.f. Віньетка: М; 2. [59, TM 114102]	
<i>Гуроб</i>	
M. Aberdeen ABDUA 23552 + 56040 + 56041 + 84070 + 84071 + 84072 + 84074 + 84105 + 84145 + 84149 + 84219 + 85055 + 85056, Ns-ist. Віньетка: М; 2. [59, TM 114093]	
<i>Невідоме походження</i>	
M. Sydney R 366. Віньетка: М; 3. [59, TM 110337]	
M. Sydney R 381. Віньетка: М; 1 – фрагменти. Неможливо ідентифікувати сцену. [59, TM 110337]	
M. Aberdeen ABDUA 23201. Віньетка: М; 2. Не опубліковано. [59, TM 133986]	
M. Aberdeen ABDUA 84040, ArsynAt. Віньетка: М; 1 – фрагмент. [59, TM 113983]	
M. Brüssel MRAH E. 6179, Naa-f-BAstt. Віньетка: М; 3. [59, TM 56435]	
M. Figeac 02041 + 02042 + 02043 + 02044, Nfrt-iw. Віньетка: М; 2. [59, TM 114086]	
M. Los Angeles 83.AI.47.1.4, PA-di-Wsir, ранньоптолемеївський період. Віньетка: М; 3. [59, TM 114053]	
M. Los Angeles 83.AI.47.2.3, PA-di-Wsir. Віньетка: М; 3. [59, TM 114051]	
M. Lyon 1970-376 + 1970-378 + 1970-379 + 1970-382 + 1971-390, @r-sA-Ast. Віньетка: М; 2. [59, TM 114125]	
M. Manchester Hieroglyphic Papyrus 1. Віньетка: П; 3. Підробка (?) [37]. [59, TM 133813]	
M. Rouen AEg. 378. Віньетка: М; 1. [59, TM 133619]	
M. Standort unbekannt [9], &A-sAw-(n-)Anx. Віньетка: М; 1 – фрагмент. Оpubліковано [22, іл. 31]. [59, TM 114155]	
M. Wien AS 3932, Mri-Nt-PsmTk, пізньоптолемеївський період. Віньетка: М; 2. [59, TM 114069]	

Примітки

* Стаття базується на матеріалах, викладених на міжнародному круглому столі "Єгипет та країни Близького Сходу: III тис. до н.е. – I тис. н.е." (м. Київ, 4–5 жовтня 2011 р. [6]). Я вдячна цінним порадам доктора Н. Гілу

(Nadine Guilhou) (Universite Paul-Valery Montpellier III, Франція), наданим на цій конференції, завдяки яким вдалося вдосконалити певні аспекти дослідження, викладеного в цій роботі.

Використані джерела

1. Ассман Я. Египет: теология и благочестие ранней цивилизации / Ян Ассман. – Москва : Присцельс, 1999. – 368 с.
2. Бадж Е. А. У. Путешествие Души в Царстве Мертвых (Египетская Книга Мертвых) / Е. А. У. Бадж. – Москва : Издательство Царева В. П., 2000. – 449 с.
3. Рубинштейн Р. И. Погребальные обряды по 151-й главе "Книги Мертвых" / Р. И. Рубинштейн // Тутанхамон и его время. – Москва : Наука, 1976. – С. 129–143.
4. Тарасенко М. О. 17-а глава давньоєгипетської Книги Мертвих / М. О. Тарасенко // Східний Світ. – 2002. – №2 (2001). – С. 29–65.
5. Тарасенко М.О. До питання про походження 17-ї глави давньоєгипетської Книги Мертвих / М. О. Тарасенко // Східний Світ. – 2000. – № 2. – С. 43–58.
6. Тарасенко М. О. Міжнародний круглий стіл "Єгипет та країни Близького Сходу: III тис. до н.е. – I тис. н.е." (м. Київ, 4–5 жовтня 2011 р.) / М. О. Тарасенко // Східний світ. – 2012. – № 1. – С. 179–181.
7. Тарасенко Н. А. Древнеегипетская мифология в изобразительной традиции Книги Мертвых (виньетки глав 16, 17 и 42 в Новом царстве – Третьем переходном периоде) / Н. А. Тарасенко. – К. : "Интерпресс ЛТД", Киевский славистический университет, 2009. – 336 с.
8. Тарасенко Н. А. Изобразительная традиция Книги Мертвых (историографический анализ) / Н. А. Тарасенко // Сходознавство. – 2010. – № 52. – С. 14–40.
9. Тарасенко Н. А. Осирический миф и его персонажи в 17-й главе Книги Мертвых / Н. А. Тарасенко // Університет. – 2005. – № 1. – С. 14–37.
10. Тураев Б. А. Египетская литература. Томъ 1. Исторический очеркъ Древне-Египетской литературы / Б. А. Тураев. – Москва : Издание М. и С. Сабашниковыхъ, 1920. – 282 с.
11. Чегодаев М. А. Папирусная графика Древнего Египта. / М. А. Чегодаев. – Москва : Едиториал УРСС, 2004. – 208 с., илл.
12. Allen J. P. The Ancient Egyptian Pyramid Texts / James P. Allen. – Atlanta : Society of Biblical Lit., 2005. – 471 p.
13. Allen T. G. Additions to the Egyptian Book of the Dead / T. G. Allen // Journal of Near Eastern Studies. – 1952. – Vol. 11, № 3. – P. 177–186.
14. Allen T. G. The Egyptian Book of the Dead: Documents in the Oriental Institute Museum at the University of Chicago / T. G. Allen // Oriental Institute Publications. – Chicago : The University of Chicago Press, 1960. – Vol. 82. – 289 p.
15. Backes B. Drei Totenpapyri aus einer thebanischen Werkstatt der Spätzeit. (pBerlin P.3158, pBerlin P.3159, pAberdeen ABDUA 84023) / Burkhard Backes // Handschriften des Altägyptischen Totenbuches. – Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2009. – Bd. 11. – 110 s.
16. Baret P. Le Livre des Morts des anciens Égyptiens / Paul Baret // Litteratures Anciennes Du Proche-Orient. – Paris : Les Éditions Du Cerf, 1967. – Vol. 1. – 307 p.
17. Brier B. The Encyclopedia of Mummies / Bob Brier. – New York : Checkmark Books, 1998. – 248 p.
18. Budge W. E. A. The Mummy: A Handbook of Egyptian Funerary Archaeology / W. E. A. Budge. – New York : Dover Publications, Inc., 1989. – 513 p.
19. Bunson M. R. Encyclopedia of Ancient Egypt, Revised Edition / M. R. Bunson. – New York : Facts on File, Inc., 2002. – 462 p.
20. Burkard G. Die Papyrusfunde. Grabung im Asasif 1963–1970, III / nach Vorarbeiten von Dino Bidoli / Günter Burkard. // AVDAIK. – Mainz am Rhein : Philipp von Zabern Verlag, 1986. – Bd. 22. – 88 s.
21. de Cenival J.-L. Le Livre pour Sortir le Jour. Le Livre des Morts des anciens Égyptiens / Jean-Louis de Cenival. – Bordeaux-Paris : Musée d'Aquitaine, Réunion des Musées Nationaux, 1992. – 111 p.
22. Charles Ede Ltd. Writing and lettering in antiquity [Електронний ресурс] / Charles Ede Ltd. – London, 1972. – Nr. 31. – Режим доступу : <http://www.totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm114155>.
23. Description de l'Égypte. publ. sous les ordres de Napoleon Bonaparte [Електронний ресурс]. – Paris, 1809–1822 – Vol. II. – Режим доступу : <http://descegy.bibalex.org>.
24. Díaz-Iglesias Llanos L. E. Commentary on Heracleopolis Magna from the theological perspective (I): the image of the local lakes in the vignette of chapter 17 of the Book of the Dead / L. E. Díaz-Iglesias Llanos // Trabajos de Egiptologia. – 2005. – No. 4. – P. 31–106.
25. Erman A. Wörterbuch der Aegyptischen Sprache / A. Erman, H. Grapow. – Berlin : Akademie-Verlag, 1971. – Bd. III. – 489 S.
26. Faulkner R. O. A Concise Dictionary of Middle Egyptian / R. O. Faulkner. – Oxford : Griffith Institute, 1991. – 372 p.
27. Faulkner R. O. The Ancient Egyptian Book of the Dead / R. O. Faulkner. – Austin : University of Texas Press, British Museum Press, 2001. – 192 p.
28. Faulkner R. O. The Ancient Egyptian Coffin Texts / R. O. Faulkner. – Warminster : Aris & Phillips Ltd., 1994. – Vol. II. – 308 p.
29. Faulkner R. O. The Ancient Egyptian Pyramid Texts / R. O. Faulkner. – Oxford : Kessinger Publishing, 2004. – 436 p.
30. Forman W., Quirke S. Hieroglyphs and the Afterlife in Ancient Egypt / W. Forman, S. Quirke. – Norman : University of Oklahoma Press, 1996. – 192 p.
31. Grapow H. Religiöse Urkunden nebst deutschen Vebersetzung. Ausgewählte Texte des Totenbuches / H. Grapow // Urkunden des aegyptischen Altertums. – Leipzig, 1917. – Abt. 5. – H. I–II. – 208 s.
32. Hannig R. Grosses Handwörterbuch Ägyptisch – Deutsch: die Sprache der Pharaonen (2800–950 v.Chr.) / R. Hannig. – Mainz : von Zabern, 1995. – 1412 s.

33. Heerma van Voss M. "Totenbuch" / M. Heerma van Voss // Lexikon der Ägyptologie. – Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1986. – Bd. VI. – Kol. 641–643.
34. Heerma van Voss M. "Vignette" / M. Heerma van Voss // Lexikon der Ägyptologie. – Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1986. – Bd. VI. – Kol. 1043–1044.
35. Hornung E. Conceptions of God in Ancient Egypt: The One and the Many / E. Hornung. – Ithaca–New York : Cornell University Press, 1982. – 296 p.
36. Ikram, S. Death und Burial in Ancient Egypt / Salima Ikram. – London : Longman, 2003. – 241 p.
37. Kockelmann H. Four 19th Century Book of the Dead Forgeries on Mummy Linen in the John Rylands University Library Manchester or: The Description de l'Égypte as a Faker's Hand Book: zur online-Publikation angenommen vom Bulletin of the John Rylands University Library / Holger Kockelmann. – Manchester, (рік невідомий). – P. 1–19.
38. Landa N. Egyptian Antiquities in the Hermitage / N. Landa, L. Lapis. – Leningrad : Aurora Art Publishers, 1974. – 124 p.
39. Lexikon der ägyptischen Götter und Götterbezeichnungen / Hrsg. von Chr. Leitz. – Leuven–Paris–Dudley, MA : Uitgeverij Peeters en Departement Oosterse Studies, 2002. – Bd. I. – 647 s.
40. Lexikon der ägyptischen Götter und Götterbezeichnungen / Hrsg. von Chr. Leitz. – Leuven–Paris–Dudley, MA : Uitgeverij Peeters en Departement Oosterse Studies, 2002. – Bd. V. – 973 s.
41. Lexikon der ägyptischen Götter und Götterbezeichnungen / Hrsg. von Chr. Leitz. – Leuven–Paris–Dudley, MA : Uitgeverij Peeters en Departement Oosterse Studies, 2002. – Bd. VII. – 695 s.
42. Lepsius R. Das Totdenbuch der Ägypter: nach dem hieroglyphischen Papyrus in Turin / R. Lepsius. – Leipzig : bei Georg Wigand, 1842. – 24 s.
43. Lise G. Museo Archeologico. Raccolta Egizia, Musei e Gallerie di Milano [Електронний ресурс] / G. Lise. – Mailand, 1979. – Режим доступу : <http://www.totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm57176>.
44. L'homme égyptien d'après les chefs-d'œuvres du Louvre [Електронний ресурс]. – Nagoya, 2005. – Режим доступу : <http://www.totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm56604>.
45. Milde H. The Vignettes in the Book of the Dead of Neferenpet / Henk Milde // Egyptologische Uitgaven; VII. – Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 1991. – IX, 284 p.
46. Mosher M. Jr. The Ancient Egyptian Book of the Dead in the Late Period: A Study of Revisions Evident in Evolving Vignettes, and Possible Chronological or Geographical Implications for Differing Versions of Vignettes: Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy, University of California / Malcolm Jr. Mosher. – Berkley, 1990. – VII, 863 p.
47. Mosher M. Jr.. The Papyrus of Hor (BM EA 10479) with Papyrus MacGregor. The Late Period Tradition at Akhmim / Malcolm Mosher, Jr. // Catalogue of the Books of the Dead in the British Museum. – London : The British Museum Press, 2001. – Vol. 2. – 95 p.
48. Naville E. Das Aegyptische Totdenbuch der XVIII. bis XX. Dynastie. Einleitung / Eduard Naville. – Berlin : Verlag von A. Asher & Co., 1886. – 204 s.
49. Panckouke, C. L. F. Description de l'Égypte: Comission des monuments d'Égypte, Description de l'Égypte ou recueil des observations et des recherches qui ont été faites en Égypte pendant l'expédition de l'armée française [Електронний ресурс] / C. L. F. Panckouke. – Paris, 1809–1828. – Book 31 (1823), Volume V. Planches : Antiquités. – Режим доступу : <http://descegy.bibalex.org>.
50. Pernigotti S. Tomba di Boccori. Il libro dei morti su bende di mummia / Sergio Pernigotti // Supplemento a Egitto e Vicino Oriente. – Pisa : Giardini Editori e Stampatori, 1985. – 99 p.
51. Quirke S. G. J. Owners of Funerary Papyri in the British Museum / St. G. J. Quirke // British Museum Occasional Paper 92. – London, 1993. – 115 p.
52. Seipel W. Götter – Mensch – Pharaonen, 3500 Jahre ägyptische Kultur. Meisterwerke aus der Ägyptisch-Orientalischen Sammlung des Kunsthistorischen Museum [Електронний ресурс] / W. Seipel. – Wien : Speyer, 1993. – Режим доступу : <http://www.totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm110025>.
53. Shaw I. The British Museum Dictionary of Ancient Egypt / I. Shaw, P. Nicholson. – Cairo : The American University in Cairo Press, 2002. – 328 p.
54. Spencer A. J. Death in Ancient Egypt / A. J. Spencer. – London : Penguin, 1982. – 256 p.
55. Tarasenko M. The vignettes of the Book of the Dead chapter 17 during the Saite Period / Mykola Tarasenko // Cultural Heritage of Egypt and Christian Orient / Ed. by E. Kormysheva, D. Michaux-Colombot, E. Fantusati. – Moscow–Orléans–Rome, 2011. – Vol. 6: Egypt and Near Eastern countries III mill. B.C. – I mill. A.D. – P. 71–87.
56. Taylor J.H. Death and the Afterlife in Ancient Egypt / J.H. Taylor. – Chicago : The university of Chicago Press, 2001. – 272 p.
57. Wild H. Champollion à Genève / H. Wild // Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie Orientale. – 1972. – Vol. 72, Nr. 72. – P. 1–46.
58. Global Egyptian Museum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.globalegyptianmuseum.org/record.aspx?id=4894>.
59. Das Altägyptische Totenbuch. Ein Digitales Textzeugenarchiv [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.totenbuch.awk.nrw.de>.